

Б. Г л о в і н с ь к и й

Н А Ш І П Е Р С П Е К Т И В И

-----oOo-----

Реферат, виголошений в кінці 1945 і на
початку 1946 р. в таборах Зальцбурга-
Лексенфельд і Леген

Н А Ш І П Е Р С П Е К Т И В И

Ідея цього реферату поїстала у мене тоді, коли я, зараз по закінченні війни, переходив по місцевостях Чехії і Австрії, зайятих советськими військами, простягаючи до американської зони, як до "землі обітваної". Я бачив урочистий вступ советських військ до чеських міст; я бачив тріумфальні ворота, прикрашені червоними прапорами; бачив величезні портрети Сталіна і Леніна на вулицях і поменші майже в кожному вікні чеського дому. Я читав оголошення по австрійських містах, підписані різними капітанами і майорами з фаміліями на "ов"; я придивлявся написам з гігантськими літерами, де прославлялося "мудрість Сталіна" і "доблесть Советської Армії". Я бачив тріумф переможців.

Я був один. Ніхто не знав мене, і в моїх інтересах було, щоб ніхто не звертав на мене уваги. Я міг під час довгої самотньої подорожі багато думати. І ті думки все кружляли навколо одного; невже це кінець? Кінець нашим визвольним змаганням, кінець нашої боротьби проти московського большевизму? На цю боротьбу пішло все моє життя. Для цієї боротьби я залишив дім, батьків, прожив близько 20 років на еміграції, громадянином другої ратки, з мансеновським паспортом як з вовчим білетом у кишені. І невже тепер я маю сказати: "Ти переміг, Галілеянін?" Хай ніхто не посудить мене у кохунстві, коли я уживаю цього виразу. Це тільки порівняння.

Це були хвилини слабости, хвилини сумнівів і зневіри. А проте - як не були безнадійні перспективи мого дальшого особистого існування - втратив все, ішов не знаючи, де мої друзі і знайомі, - я все ж ішов вперед на Захід як мога далі від "цих" переможців. І так само, роздумуючи над тріумфом ворогів мого народу, застанавлуючись над нещасною долею України, яка, не належачи до сторін воюючих, опинилася серед подоланих, віддаючись цим гірким і тяжким думкам, я знаходив у собі, в глибині своєї душі сили для переборення свого песимизму, своєї зневіри і своїх сумнівів.

Опинившись в одному з зальцбурзьких таборів ДП, я упорядкував свої

думки, виклав їх на папері, і так з'явився реферат, якому я дав, може не цілком точний наголовок "Наші перспективи".

В очікуванні війни

Першу свою еміграцію я починав у польському місті Каліш, де в таборі була інтернована Армія Української Народньої Республіки. Табор цей знаходився за містом. По дорозі до міста на розі тієї вулиці, що провдить до двірця, поляки поставили, в пам'ять відновлення своєї державности, гранітний стовп, на якому було вибито такі написи:

*У падлу еха wieszczych głosow:
Wojnę powszechną daj nam, Panie!
Wniej radną losy naszych losow,
Jak Feniks z popioła Polska wstanie!*
Głinski

і „Niech żywi nie tracą nadziei” Stowacki

В перекладі це означає:

І чути було віщий голос:
Загальну війну дай нам, Боже!
Вона розв'яже долю нашу,
Як Фенікс з попелу Польща підстане.

І друге: Той, хто живе, нехай не тратить надії.

В очікуванні загальної війни поляки жили від 1863 року. Ми теж прожили майже 20 років, очікуючи війни. І 1-го вересня 1939 року вона прийшла. Почалася вона не так, якби ^{ми} того хотіли. Спочатку Советська Росія стала осторомь, зайнявши дуже вигідну для неї позицію вичікуючого неутралітету, скріпивши свою моральну і стратегічну позицію захоплення^м без боїв і жертв Галичини, Волині і Західньої Білорусії. До того прийшла інкорпорація до СССР Литви і Прибалтійських держав. Але з 1941 і Сов. Росія була втягнена у воєнний крутіж.

Здавалося, перед Україною мусіли б розкритися наші перспективи. А ^{те} ~~просто~~ вже на другий день знаменного 22 червня 1941 стала ясною цілковита безвиглядність української справи. Під знаком цієї безвиглядности відбувалися усі страшні події цих чотирьохрічних змагань двох велетнів, змагань, що відбувалися переважно на українській території. Під знаком цієї безвиглядности прийшло до закінчення другої світової війни.

Накреслення перспектив

Накреслити, за сучасного стану міжнародних взаємин, наші перспективи, це означає накреслити сучасний стан української справи. Лише давши відповідь на питання *Quo sumus* (де знаходимося), можна потім уявити собі і відповідь на питання *Quo vadis* (куди простуєш). Тому я далекий від будь яких пророцтв чи провіщувань. Тих, хто шукатиме їх в моїй статті, я відсилаю до різного роду гадалок, до ворожок з карт чи кофейної гущі, до спиритичних сеансів з медіумами і столиками, що стучать.

Гадаю, що ствердження сучасного стану української справи має звестися до ствердження того, що ми, під час цієї війни, втратили, і що ми зискали, і цього вже буде досить, щоб кожний, хто вміє думати, уявив собі наші можливі перспективи в майбутньому. Отже хочу в своїй статті зробити своєманітний баянс наших втрат і наших зисків і випровадити з цього зіставлення остаточного логічного висновку.

Наші втрати: I. Знову еміграція

Починаю, як і належить із втрат... Отже ми на еміграції. Це є дійсність, жорстока і невблаганна дійсність. Це є третя українська політична еміграція. Утретє в історії українського народу приходиться до того, що провідні кола його мусять залишати батьківщину: перший раз після Полтавської катастрофи - еміграція Орлика, другий - після невдачі наших визвольних змагань 1918-20 рр., і нарешті ця третя, найбільш численна, масова. "Гіркий хліб вигнанця", згадують слова великого флорентійця Данте.

Чи еміграція повертається, себто повертається як переможець, здійснивши те, за що вона боролася? В історії різне бувало. Не повернувся Орлик і його товариші, але повернувся Людовик XVIII.

До того, ця, сучасна, еміграція заповілася нібито гірше, ніж еміграція українська 1920 р. Тоді Сов. Росія була поставлена поза межі цивілізованого світу. Тоді можна було говорити, писати, виступати вільно з своїми думками, своїми протестами, своїми змаганнями. Тепер ССРСР належить до т.зв. Об'єднаних Націй, бере участь в окупованих зонах Німеччини, Австрії і Кореї, бере участь у всіх мирових нарадах

і конференціях. На теренах, окупованих переможцями, де перебуває наша еміграція, запроваджений військово-окупаційний режим, що унеможливує чи утруднює нашу політичну активність. Дотепер ми жили під загрозою, що нас, ~~виправду~~ на жадання большевиків, примусово відправлять на батьківщину.

Початок цієї еміграції дійсно тяжкий. Сподіваємося, може кінець її буде інший, ніж кінець першої еміграції, яка так і не дочекалася звороту на ліпше, так і залишилась на вигнанні, і кінець еміграції другої, що автоматично перейшла в еміграцію третю.

2. Советська Росія - переможцем

І другий факт - теж не до заперечення: СССР вийшов з цієї війни переможцем. Війна, що закінчується перемогою, завжди підносить моральний престиж того уряду, що провадив і закінчив війну, скріплює політичний режим. Програна війна майже завжди приводить до внутрішніх потрясень, до зміни уряду, часто до революції, навіть до розпаду держав. Ось приклади з історії XIX століття: реакція, що запанувала в Росії після війни 1812 р. і "великі реформи" після програної Кримської Кампанії 1854/56 рр.; знову реакція після переможної русько-турецької війни 1877/78 рр.; революція 1905 р. після невдалої русько-японської війни; революція 1917 р. і скинення династії Романових після невдач у війні 1914-1918 рр.; скинення династії Гогенцоллернів, розпад Австро-Угорщини, відречення Фердинанда Болгарського і переворот Кемаль-Паші в Турції після поразки четвертого союзу у першій світовій війні. Отже це ніби-то залізний закон історії. Перемога виправдує, переможців не судять. І большевицька пропаганда легкою рукою вже снує висновки, що перемога виправдала політичний і господарчий режим Советів, виправдала запроваджений там т.зв. соціалістичний лад, забуваючи, що ця сама перемога виправдала і т.зв. капіталістичний лад західніх демократій. І Сталін, цей будь-що-будь, один з мудріших сучасних політиків, добре цей момент урахував, коли кинув гасло: "наше дело правое - мы победили", гасло, що великими літерами красується на всіх транспарентах, вивішених по всіх містах і місцях окупованої Советами зони.

Ніколи ще престиж Росії не стояв так високо, а її впливи не сягали так далеко, як по закінченні воєнних дій другої світової війни. Російські війська зайняли з боєв дві великі середньо-європейські столиці - Берлін і Відень. Границя російських впливів тягнеться від Гамбургу до Трієста, а границя ССРСР сягнула аж за Карпати. Частина Східньої Прусії на яку Росія не мала ніяких підстав претендувати - ані історичних, ані економічних, ані стратегічних, - приєднана до ССРСР як нова область, і старовинне німецьке місто Кенігсбург одержує назву Калінінград. Втрачені 40 років тому порт на Далекому Сході, славнозвісний Порт Артур, і південна частина Сахаліна, повертаються Советам як гонорова здобич.

Піднесення престижу Советського Союзу як держави, збільшення російських і большевицьких впливів у світі, і рівночасно піднесення престижу всемогутнього диктатора, генералісімуса Сталіна, відзначеного всіма можливими орденами, - так, це факт, з яким ми мусимо тепер рахуватися, коли ураховуємо наші перспективи.

3. Піднесення російського патріотизму

І разом з цим іде піднесення і заогнення патріотизму чисто російського. У росіяни патріотизм пробуджується завжди в найтяжчі хвилини їх історії. Пригадаймо "смутнее время", коли поляки були в Москві. Пригадаймо "отечественную войну" 1812 р., коли Москву заняв Наполеон. І тепер, коли німецькі армії підійшли під саму Москву і Ленінград, захопили Україну і сягнули аж до Волги і Кавказу, цей патріотизм, незалежно від залізної руки Сталіна і його компартії, у росіяни мусів пофстати і повести до чину; захватницькі пляни Гітлера мусіли викликати неминучу реакцію. Таку велику країну, як Росія, з її великими просторами і натуральними багатствами, тяжко перемогти мілітарно (особливо, коли до великонількісних російських армій йшли широким потоком військові матеріали з Америки). Можна, натомість перемогти Росію, розклавши її на ряд самостійних національних організмів, відірвавши від неї території, населені чужим і ворожим до Росії елементом. Це почасти розуміли керівничі імператорської Німеччини, підписуючи в 1918 р. в Вересті мирний трактат з Україною і визнаючи її самостійною державою. Цього не

розуміли керівники Третього Райху, що в своїй захопленості вважали захоплені від Росії території, як німецькі колонії. Росія може бути примушена і тоді погодиться на відірвання України, як самостійної держави. Але на те, щоб на чорноморському побережжю, на цілій Україні і на Кавказі аж до Персії запамувала Німеччина, з цим Росія погодитися аж ніяк не могла. Тим більше, що плани Гітлерівської Німеччини йшли надто далеко: ходило про виголодження частини російського (і українського) народів, зруйнування цілого промислу, що перед Уралом. І нелюдська жорстокість і бруталність, з якими розпочато виконання цих планів на окупованих німцями землях, страшливі переступи німецької окупаційної влади мусіли викликати відповідну реакцію. При зударі з чужим захватчиком стихійно з'являється туга за своїм, що прийде, захистить, визволить. Сталін зручно використовує ці патріотичні настрої. Відновлюючи офіцерську форму старої російської армії, запроваджуючи ордени, присвячені пам'яті російських героїв і полководців, підтримує і розпалює часто російський патріотизм. Війна родить героїв, творить легенди. І з'являються герої - маршали Советського Союзу, - з'являється легенда Сталінграду.

Отже пробудження і розбурхання російського патріотизму, російської національної гордості, віри в Росію, - означає скріплення моральної сили російського народу. А моральне скріплення нашого ворога, це, безумовно, наша втрата.

4. Ренесанс славянофільства

Дуже небезпечно для нас явище, що зародилося на тлі подій останньої війни, - це ренесанс славянофільства. І тут завинили німці, з їх расовою теорією, з їх пангерманізмом, з їх трактуванням славян як нижчої раси, як унтерменшів. І це знову підхоплюється кремлівським диктатором. Славянофільські настрої плекаються в країнах, що попали в залежність від Москви. Навіть поляки, що до славянофільства завжди ставилися з застереженням, улаштовують Гривнальдські урочистості, на які запрошено представників усіх славянських народів. І представник Советської України поет М.Важан закінчує свою патетичну промову на цьому святі віршем:

"Гей, славяне, наша пісня
Переможно л"ється..."

Ми, українці, як і поляки, до славянофільських ідей завжди ставилися з застереженням. Ми завжди пам"ятали, що ці ідеї уживалися для замаскування російських великодержавницьких, імперіялістичних цілей. Так було і за імператорської Росії, так є тепер за Росії большевицької. Найбільший російський поет і великий російський патріот Пушкін в своїй вірші "Клеветникам Росии" зрадив надії російських славянофілів про "злиття славян в російському морі".

Панславизм іде в першу чергу на користь найбільшому з славянських народів з могутньою державною організацією - народові російському. Він скріплює його великодержавницьке становище, дає підставу для все ширших імперіялістичних претензій, на шкоду іншим славянським народам.

5. Матеріальні втрати

Про великі матеріальні втрати Україні в цій війні довго говорити не доводиться. Війна двічі перейшла через нашу територію, на ній вона тривала найдовше. Большевики при відступі намагалися виконати директиву Сталіна про "спалену землю", яку вони мали залишити наїздникам. Проте спішний їх відхід не дав їм можливості виконати цю директиву повністю. Німецькі війська відступали поволю. І відступаючи, нищили, що тільки дасться знищити. Нищили, бо вже бачили, що війна програма, що їм вже в Україну більше не повернутися, нищили із злобою і люттю, тим більше, що все це - не їхнє, а чуже, вороже. Знищено фабрики, заводи великі державні будинки, університети, бібліотеки, школи. І нищилося рівночасно і дорогоцінні для українців архітектурні пам"ятники (дім Полтавського Земства, за большевиків - музей), пам"ятники старовини, музеї. Архіви, музейні цінності, бібліотеки вивозилися, щоб по дорозі їх знищити чи кинути, не знати коли і де. Кажуть, що десь у Варшаві нашими людьми сховано саркофат Ярослава Мудрого, вивезений з Києва. Але ж Варшава під час повстання цілковито знищена. Під час тривалих евакуацій, під час бомбардування загинуло багато приватних бібліотек, збірок і колекцій (в Варшаві згинула приватна збірка старовинних ук-

раїнських гравюр і портретів гетьманів професора Р. Смаль-Стоцького). Вчені, письменники позагублювали свої матеріали, наслідки довголітньої праці. І якщо будинки, фабрики, мости можна поставити нові, може кращі і ліпші, то тих других втрат - архівів, музеїв, бібліотек, збірок, вже нічим вимагородити не можна.

6. Дипські жертви

Згідно з даними большевицького уряду Україна втратила під час війни до 10 млн. населення. Можна припускати, що по кількості жертв і абсолютно і відсотково, щодо кількості населення, український народ займає одне з перших місць. Жертви ці складаються: а/з тих, що загинули внаслідок воєнних подій - військові і цивільні; б/з тих воєнно-полонених, що масами йшли до німецького полону і яких там трактувалося в нелюдський спосіб, і що тисячами гинули від голодної смерті; в/з засуджених і розстріляних німецькими окупаційними військами, з померлих на концетраційних таборах; г/з розстріляних і закатованих советською владою українців; про жертви, що понесла Галичина і Волинь під час спільного відходу советських армій в 1941 р., ми знаємо; про жертви українських земель, про страшну пімоту, яку вчиняли большевики, повертаючися до України, ми можемо тільки догадуватися; д/з вимерлих від голоду міських мешканців під час страшної голодної і холодної зими 1941-42 рр. Це все, - так би мовити, безпосередні жертви війни. А крім того скільки ще дійде до цього числа тих, хто помер чи помре в наслідок хвороб, викликаних війною, недоживленням, тяжкими житловими умовами і т.д.

7. Моральні втрати

Може ще гірше, на перший, принаймні, погляд, виглядають ті моральні спустошення, що їх принесла ця війна. Зневіра, розчарування, озлоблення, дезорієнтація - оце її безпосередні наслідки, що їх вона залишила в душі пересічного українця. І знову приходять порівняння з початками еміграції 1920 року. Тоді поза нами були роки великого національного піднесення, пробудження, поза нами була, "неповторна доба" української національної революції. Поза нами були славні подвиги Усусувів і рік

Великого Здвигу; поза нами були незабутні роки існування Самостійної Української Держави зо всіма її державними атрибутами. Поза нами був рік 1919, рік відродженої козацької романтики, рік героїчної боротьби за українську державність, коли молода українська республіка сама одна ставила опір комуністичній навалі, що мала прорватися на Захід.

Поза нами був і рік 1920, коли з гаслом "за нашу і вашу вольність" українська армія в союзі з армією польською намагалася в останній раз вибороти Україні самостійність. Поза нами були і Крути, і Зимовий Похід, і Базар. Боротьба за українську державність дала нам і вождя, якого ім'я стало назвою для цілого цього новітнього руху в українській історії. Збройна боротьба під власними прапорами залишила нам в пам'яті імена героїв, залишила пісні і легенди. Цими спогадами українська еміграція жила цілий час, вони давали їй натхнення в її дальшій боротьбі за українську державність, що провадилася вже не зброєю, лише словом.

То ми мали тоді. Я що ж ми маємо тепер? Пригадуємо, з яким напруженням очікували ми в 1941 р. початку воєнних дій між Німеччиною і ССРСР. Навіть і найбільшим скептикам могло видаватися, що тепер почеться нова доба в історії українського народу. Очікувалося визнання українського уряду, творення українського війська, проголошення української держави, відповідних заяв і проклямацій. Ці настрої були цілком зрозумілі - (я говорю тут про настрої і сподівання пересічного українця, не говорю про політиків).

В них нічого не було від "коляборації". Во цілком натурально було сподіватися, що війна з ССРСР, хто б цю війну не провадив, мусить привести до визволення України з московсько-більшевицького ярма. І що ж сталося? Чим виявила себе Німеччина по відношенні до України? Галичина приєднується до Генерал-Губернії, з Волині і Советської України твориться Райхскомісаріят з німецьким управлінням і з чисто колоніальними методами цього управління. І методи ці впроваджується в життя з властивою німцям систематичністю і послідовністю з одного боку і жорсто-

ністю і безоглядністю з другого. Репресії викликали реакцію, а на реакцію влада відповідала терором; почалися розстріли закладників, з'явилися по лісах повстанці. Прихильний до німців настрій змінився на настрій явно ворожий. Ворожість була тим більша, чим більші перед тим були захоплення і віра. А разом з тим прийшло почуття осамітнення в боротьбі за свою долю, почуття безвихідності і безвиглядності цієї боротьби. В страшному змагу двох титанів, двох імперіялізмів, двох тоталітарних систем, що відбувався на українській території і за Україну, самій Україні і українській справі, здавалося, нема місця.

В 1949 р. почалися заходи по утворенні української дивізії "Галичина". Почалися вони тоді, коли німецька збройна акція, осягнувши свого апогею, вже хилилася до занепаду. Про цю дивізію, про її вероїчні вчинки можна сказати тільки, перефразувавши слова Лесі Українки: "Чесна кров" української молоді проливалася за "незсний стяг".

Велику горіч, великий жаль, велике обурення викликало в українським громадянстві трактування українських полонених.

Не було у нікого жадного сумніву, що перші перемоги німецьких армій в 1941 р. були не так наслідком воєнної тактики німецьких полководців і збройної сили німецького війська, як наслідком тих настроїв, що панували в советській армії переважно серед українців. Настрої ці були виразно ворожі до Росії і до більшовищому. Ішли в полон, бо не хотіли воявати за чужу і ненависну для них справу. А в німецьких таборах їх чекали голод і нелюдське трактування. Правда, часом з цих полонених почали творити різні допоміжні військові відділи. Щоб уникнути мук голодної смерті, люди записувалися до них. Цим відділам з німецьким командуванням, приділеним до різних німецьких військових одиниць, давалися найтяжчі і найпідліші завдання, як боротьба з партизанами десь в Югославії, Вілорусії чи у Франції, підтримування окупаційного режиму у Польщі і т.д.

Такі почуття полишила нам війна. Але і закінчення війни не дало нам нічого, щоб могло піднести нас на душі. І знову приходить порів-

няння з минулою війною. Та війна кінчалася під знаком 14 пунктів Вільсонської декларації. Щоб тепер не казали, а ці 14 пунктів накресливали певну програму миру і мирного співжиття народів. А пункт про право народів на самовизначення запевняв нам певні можливості і надалі добиватися здійснення цього права для народу українського. Тоді скрізь до голосу приходили справжні демократії, з їх визнанням прав людини і громадянина, з їх пошануванням прав і свободи кожної людської одиниці. Т. зв. "народних" - демократій тоді не існувало, не було до уяви протиприродної коаліції християнських партій з комуністами. А большевицька Росія була довгий час ізольована і до голосу не доходила. На сьогодні демократія перемогла і приходить упорядкувати світ під знаком пімсти. І на віттар цієї пімсти часто приносяться демократичні засади, свобода думки, свобода слова, свобода переконання.

Так саме теперішнє розв'язання меншостевої проблеми відбігає, і то в негативний бік, порівнюючи з розв'язанням, запропонованим у декларації Вільсона. Тоді вимагалось запевнення національним меншостям політичних і культурних прав. Тепер меншості просто виселюються, іноді на підставі обміну населенням, іноді без такої підстави. Виселення відбувається часто-густо в спосіб брутальний, без додержання найелементарніших засад людяності і гуманності.

Всі ці явища, на фоні нашої загальної психічної депресії, не можуть не впливати негативно на наш духовний настрій, не можуть сприяти духовній гармонії, не можуть підносити віру в ліпше майбутнє.

Такі, тимчасом, ті негативні наслідки, що принесла нам війна, наші, мовляв, втрати. Переходимо тепер до "зисків".

Наші зиски. Мира ще нема і невідомо чи буде

I. Перш за все - найповажливіше застереження проти цілого нашого балансу. Робимо ми баланс, підраховуючи втрати і зиски, не чекаючи кінця операційного періоду. Бо війна може вважатися закінченою, коли вже підписаний мировий трактат. А історія доводить, що іноді остаточний договір може принести дуже багато змін до прелімінарних умов

завіщення зброї. Так, Берлінський конгрес, що закінчив російсько-турецьку війну 1877/78 року, перекреслив дуже багато з того, що Росія, вигравши війну, одержала згідно з початковим мировим трактатом в Сан-Стефано. Знаємо, що іноді під час мирових перетрактатів можуть виникнути роздори між союзниками, які іноді доводять до справжньої війни. Так, балканські держави - Сербія, Чорногорія, Греція і Болгарія у війні 1912 р. проти Турції вийшли переможцями. Але при розподілі здобутого пересварилися між собою; три держави - Сербія, Чорногорія, Греція, підтримані загрозливою позицією Румунії, виповіли війну Болгарії. Війна ця, закінчена Бухарестським миром, позбавила Болгарію, яка, як найсильніша мілітарна держава, найбільше спричинилася до перемоги над Турцією, багатьох із її здобутків перемоги, зокрема так бажаного для неї доступу до Егейського моря.

Під час Віденського Конгресу, що закінчив Наполеонські війни, ледве не дійшло до війни між бувшими спільниками - Австрією, Прусією та Росією. Урятував згоду між ними ніхто інший, як сам Наполеон, втікши з острова Ельба і захопивши на 100 днів знову в свої руки Францію.

Закінчення війни 1914-18 рр. і Версальська конференція 1919 р. завдали теж багато тертя і незгод. Президент Вільсон, зневірений, вернувся до Сполучених Штатів, а сенат США не затвердив умов мира, що він підписав у Версалю. США таким чином не приступили до Ліги Народів, тим самим поздаляючи цю новозакладовану установу одразу наполовину її морального авторитету. А творці Версальського порядку мали полегшену роботу, бо на конференції був відсутній один з головніших членів буйшої Антанти - Росія, з її претензіями і рахунками за пролиту кров російського солдата.

Тепер справи стоять гірше. Для боротьби з Німеччиною об'єдналися два протилежні світи; західні демократії і східня деспотія. На протяжжі 25 років у світі існували ці дві системи. Одна, побудована в політичному відношенні на засадах свободи особистої і громадської, на праві вільної критики, вільного слова і вільної думки; в господарському відношенні - на засаді приватної власності, вільної приватної підпри-

емничости, вільного розпоряджання нагромадженими капіталами. І друга система, що в політичному відношенні являє з себе неприховану форму особистої диктатури, під прапором диктатури однієї партії, де людина позбавлена всіх елементарних громадянських прав, де державна влада на нечуваній ще в історії удосконаленій системі репресій і терору; в господарчому відношенні тут була побудована під назвою соціалістичного устрою оригінальна, що нагадує господарчий устрій єгипетської монархії за фараонів, система державного капіталізму. Ці дві системи існували ~~поруч~~ 25 років поруч себе, але ніколи між ними не було добрих відносин. Ціла політична програма панівної в СССР партії була побудована на визнанні тези про світову революції і про знищення т. зв. капіталістичного устрою. В ненависті до Західної Європи і Америки, до їх порядків, їх устрою, виховувалося ціле молоде покоління СССР. Західні демократії, вже тому, що вони були демократіями, трималися менш агресивно. Але недовіра, застережень і страху і там було досить. Дві ці системи поєдналися в боротьбі проти спільного ворога. Західні демократії, втягнутися в війну, шукали собі спільників. І як у війні 1914-18 рр. вони об'єдналися з царською, так тепер взяли собі за союзника советську Росію. Остання ж, будучи заатакована Німеччиною, була примушена прийняти простягнену її руку допомоги. Отже прийшло до союзу з примусу, це був шлюб не з любови, а з розрахунку.

Для західних демократій однаковою небезпеку являла з себе як націонал-соціалістична Німеччина, так і Советська Росія. І найбільшою загрозою, кошмаром, що, мабуть, зганяв сон не одному англійському чи американському політикові, була загроза поєднання цих двох, дуже близьких по істоті своїй, агресивних і могутніх тоталізмів: німецького і советського. Тому і справу з війною проти Німеччини доведено до її повного розгрому, до безумовної капітуляції, до знищення в зародку німецької агресії і милітаризму, щоб назавжди виключити цю небезпеку. Тепер німецьку небезпеку зліквідовано. Зліквідовано й знищено й іншого ворога західних демократій, Японію, якого могутність і агресивність, що все збільшувалося, примушували Америку триматися добро-

оусідських відносин з ССРСР. Тепер приходить час до упорядкування відносин у світі, до усталення нового порядку, до утривалення миру. Видається неможливим, щоб представники цих двох таких різних систем могли взагалі домовитися.

Неустійнена рівновага світу

Після шести років кривавих змагань, після цілого того напруження, яке коштувало людству зломлення тоталітарних систем центральної Європи, західні демократії опинилися перед новою небезпекою. Той самий тоталізм, тільки прикрашений облудними фразами про соціалізм і демократію, стоїть тепер перед західньо-європейським і американським світом у вигляді їх дотеперішнього союзника. Спільна перемога дала йому несподівано сильну позицію, яку він використовує не тільки для закріплення здобутих впливів, але й для того, щоб їх все більше поширювати.

Починаючи від Кореї, через Манджурію, Іран, Турцію, Грецію, Трест, Австрію і Німеччину, -скрізь західні демократії є в ситуації, загроженій новим, ще більше небезпечним імперіялізмом. Розуміється, маємо тут до діла з російським імперіялізмом, якому переможна війна надала нових сил. Але цей російський імперіялізм є значно небезпечніший, ніж імперіялізм Росії царської. Бо він має в руках таку зброю, як ідея світової революції і всесвітнього комунізму, завдяки якій він може черпати собі прихильників, творити "п'яті кольони" у цілому світі.

Загроза повисла над цілою західньо-європейською, християнською цивілізацією, над всіма тими високими ідеями свободи людини і народів, свободи слова, свободи думки, свободи від страху і від нужди, під прапором яких велася друга світова війна.

Не допомогло тут західнім демократіям і те, що вони зафіксували своєму ненажерливому спільникові цілий ряд східньо-європейських держав. Пожертвували Польщею, тією, за-для якої розпочалася війна, зрадили Драга Михайловича на користь Тіта. Замкнули очі на недодержання ялтанських умов і допустили авторитарні режими в Румунії, Болгарії, Угорщині. З великим трудом, з тяжкою бідою вдалося Черчілю вирвати з-під большевицького впливу Грецію.

"Холодна" війна вже є. В деяких місцях, як в тій же Греції, вона вже перейшла у війну "горячу".

Тяжкий стан неустійненої рівноваги утворився в світі. Цей стан довго тривати не може. Не можемо тут ствити терміни, не можемо говорити про окреслені дати. Можна тільки припускати, що новий порядок ще не настав, що зміни ще придуть. Чи толь наслідок нової війни, яка розпочнеться між ~~нашими~~ колишніми союзниками? Дуже можливо. В кожному разі, за кожної зміни, за кожного нового укладу міжнародних сил, українська справа мусить вийти на порядок денний.

3. Війна відкрила кордони ССРСР

Друва проблема - чи війна дійсно зміцнила внутрішню ситуацію в ССРСР, к то може видаватися на перший погляд? Війна принесла те, чого найбіль- а боялася панівна партія ССРСР - відкриття кордонів. Уже в 1939 р. вій- ська советські побували у "визволеній" Галичині і могли побачити там те, що вони не бачили у себе на батьківщині: відносний добробут пересіч- ного селянина і робітника. За війну мільйони советських громадян побу- вали у Західній Європі, мільйони- західньо-європейців побували в ССРСР. Правда, ці "відвідини" відбувалися в ненормальних умовах, під час війни. Європа, яка відкрилася очам соетських громадян, це була, переважно, на- ціоналістична Німеччина. Вони її бачили в обставинах тяжкої, майже раб- ської праці. Проте, вони бачили, як живуть господарі, що вони мають чи мали раніше. Вони почули, які умови життя в країнах демократичних, де людина користує з прав особистої свободи, свободи слова і переконан- ня. Вояки советські побачили вояків західніх демократій, увійшли в кон- такт з ними. Мур, що відгороджував Советський Союз від решти країи ци- вілізованого світу, був завалений. І в задушну атмосферу советського за- стінку ~~вирвалася~~ свіжа струя західньо-європейського цивілізованого світу. Можна сподіватися, що наслідки цієї безпосередньої зустрічі уст- рою советського з устроєм демократичним будуть якраз для устрою совет- ського фатальні. Інакше керівники ССРСР не тримали цього Китайського муру цілий час; інакше вони самі відчинили двері своєї країни і запропо- нували з одного боку всіх з буржуазного світу, подивитися на досягнення

соціалістичного ладу, і з другого боку своїм громадянам рекомендували наочно перекопатися в тому, що прогнівний наскрізь буржуазний лад іде назустріч своєї загибелі.

4. Війна примусила большевиків відмовитися від своїх традицій

Відновлення релігійного життя і прав церкви, запровадження офіцерського стау з золотими погонами і денщиками, - все це, розуміється, зручні маневри, пристосовані до сучасної міжнародньої і внутрішньої кон'юнктури. Але ці маневри свідчать ще про силу диктатури, лише про її слабкість. Диктатура, що своїми останніми посушеннями якби заперечує джерела свого походження, в цей спосіб ^{від} відкриває свій авторитет, пориває з своїми традиціями, на яких вона трималася. При ній залишається лише одна сила, без жадного ідейного підкладу. На одній тільки силі триматися довший час не можна, як не можна сидіти на вістрях багнетів. Так, здається, що війна більше розхитала диктаторську будову ССРСР, ніж її скріпила. Примесла вона страшні матеріальні спустошення, страшні злидні, голод і холод населенню ССРСР; разом з цим вона примесла незадоволення і ворожі щодо влади настрої, особливо з боку тих верств населення, що побачили і почули про можливість іншого життя.

5. Захитання централізму ССРСР

Захитався і централізм Советського Союзу, що дотепер все збільшувався. Виявилось це в тому, що в р. 1942 два найголовніші Наркомати (міністерства) - військових і закордонних справ з загально-союзних перетворяться на союзно-республіканські. Отже декілька федеративних республік, в першу чергу Українська і Білоруська, одержали свої міністерства військові (залишилося, зрештою, на папері) і заграничних справ. Розуміється, за советі-^{СССР}ського устрою ця зміна ^{ієрархічної} ролі не відіграє. Вирішальну роль там має не адміністраційні установи, лише партія. Але демонстративного значення цього факту заперечити не можна. А для нас він має тим більше значення, що наша залежність од Москви тримається тепер виключно по партійній лінії. Обірвуться партійні зв'язки, завалиться комуністична партія, і Україна матиме готовий адміністраційний апарат, незалежний від Москви.

6. Соборність українських земель

Як позитивний факт треба визнати об'єднання усіх українських земель в Українській Советській Республіці. Правда, це може дати підставу твердити, що досягнула Україна цю свою мету за допомогою Росії, отже що Україна лише в союзі з Росією може здійснити свої геополітичні завдання. Подібні думки вже висловлювалися, з другого зрештою приводу. Куліш і Драгоманів уважали, що Росія допомогла Україні здійснити те завдання, що стояло перед нею наприкінці 18 ст.: опанування берегів Чорного моря. Я не збираюся вступити в дискусію з подібними думками. Констатую тільки факт позитивний, що не залишиться без впливу на дальшу українську історію, незалежно від того, як в майбутньому вирішиться справа західних кордонів України. І коли це об'єднання, що прийшло, - це властиво об'єднання у в'язниці, але воно сприятиме консолідації української нації.

7. Нова еміграція - нові сили

На протязі 25 довгих років українська еміграція, або, як тепер кажуть, стара еміграція, провадила ту працю, що на неї дола поклала. Була вона репрезентантом визвольних змагань українського народу перед світом, вона заступала його інтереси, говорила в його імені. Вона схороняла державні традиції українські і традиції української визвольної боротьби. Вона утримувала державний центр, як уосіблення наших державних змагань. Вона провадила невтомну культурну і політичну пропаганду. Але сили її були на вичерпанні. Вона, відірвана від батьківщини, чим далі час ішов, все більше втрачала зв'язок з народом. Вона переставала відчувати ту атмосферу, якою жив український народ, вона з трудом відгадувала його настрої. Його нинішні духовні риси все більше ховалися перед нею за проклятим "чортополохом" ризького кордону. Війна відкрила цей кордон. Частині сталої еміграції вдалося побувати в Україні і на власні очі побачити тамтешнє життя. А тепер до старої еміграції прийшла еміграція нова. Прийшли нові сили, молодші, з великою любов'ю і великою ненавистю. Принесли вони те знання українських умов, української атмосфери, якого вже бракувало еміграції старій. ✎

ською справою. Навіть той факт, що Україна фігурує на листі Об'єднаних Націй, що в Сан-Франциско договір про "хартію", якому впроваджується новий порядок у світі, підписала Україна, є для нашої справи величезної ваги. Бо хоч ми знаємо, що представники тієї України, яка фігурувала в Сан-Франциско, це тільки слухняне знаряддя московського диктатора, то для світу цей факт підтверджує те, що вже нема "єдиної неділимної" Росії, що поруч з російським народом на Сході Європи існує багатомільйонний український народ; на сьогодні уряд український, що засідає в Києві, це уряд накинений з Москви, уряд, що не виявляє дійсних бажань і змагань українського народу; на завтра - може вже повстати велика самостійна держава над Дніпром, яка так або інакше впливатиме на міжнародне становище.

10. Воля до чину і до змагань

Війна пробудила в українському народі волю до чину, до змагань, до жертв на вітар боротьби за свої права. Війна пробудила героїзм і завзяття. Під час війни люди забувають про свій відносний матеріальний добробут, про спокійне міщанське життя з її мирними радостями і печалями. Люди, що під час війни втратили цілий свій маєток, перестають думати категоріями заробітків і заощаджень, характерними для мирних часів. Люди, що втратили у війні своїх рідних, що бачили на кожному кроці, як вмирають їхні близькі і далекі люди, що їм самим не раз зазірала смерть у вічі, такі люди набувають життєвий гарт і твердість духа; починають цінити великі ідеї - ідеї боротьби за невмирущі права свого народу - більше ніж своє дочасне і коротке життя.

Найліпший доказ цьому - це героїчні чини Української Повстанчої Армії, цих "лицарів абсурду", про яких так і хочеться сказати словами Шевченка:

"Слава...
І Вам, лицарі святі
Богом незабуті..."

ВИСНОВОК: Ми не сміємо бути песимістами

Приходимо до кінця наших розважань. Не дивлячись на преобтяженість нашого рахунку поважними стратами, в остаточному результаті наші зиски,

наші вигляди на майбутнє дають нам підставу для оптимістичних тверджень. Та зрештою ми не сміємо бути песимістами. Ми - політична еміґрація, а кожний політик, якщо він хоче бути чинним, мусить бути оптимістом, мусить вірити в ту справу, якій він служить. Не сміємо забувати того, що на хід світової історії впливають не лише т. зв. великі люди; що історичний процес обумовлюється не лише волею сильних світу цього - напр. "великої трійки". Ні, на цей процес впливають мільйони фактів, діла, чини, думки і настрої мільйонів людей. Отже, в якій то там одній ентій частині впливаємо на історичний процес і ми, сучасна українська еміґрація.

І наше ставлення до подій, і наша воля, і наш чин, якби вони незначні не видавалися, все це не залишається без впливу і на світові події. Мусимо собі це усвідомити, і свідомо ставитися до своїх чинів як індивідуальних, так і цілого нашого еміґрантського колективу. Як міжнародня кон'юнктура, так і внутрішня ситуація в СРСР дають підстави сподіватися, що розв'язка української справи, і то по нашій думці, відповідно до наших сподівань, вже близиться. І ми мусимо прикласти всіх зусиль, кожний за своєю спроможністю, щоб взяти посмелу участь у цій розв'язці. Про ті наші завдання, що очікують нас, треба говорити окремо, присвятити окремо статтю. Цю ж, про наші перспективи, я хочу закінчити тим, що й почав: цитатою польського поета, що я читав на дорозі з табору до Каліша.

Той, хто живе, - нехай не тратить надії.

-----oOo-----